ДВАНАЙСЕТ

Първата картичка пристигна през октомври.

"Слънчогледи" на ван Гог. На гърба - само две букви - М. Л.

След нея дойде фотография на каменното чудовище от Нотр Дам, съвсем изподраскана от множество неразбираеми подписи. Виждаше се, че компанията на Мима е била мъртво пияна.

Когато М. Л. замина, сякаш реката спря. Дори и вятърът по Сава не духаше вече както по времето, когато плавахме заедно. Люлеехме се на "Пяна" без всякакво удовлетворение, закотвяхме се до саловете на най-мрачните савски безделници и теляци, разкарвахме по реката заблудени момиченца...

Понякога все пак ставаше хубаво - тогава, когато спасявахме детски топки, паднали във водата. Ловяхме ги из реката, а децата пищяха на брега.

Мисля, че спасяването на гумени топки от водата е най- хубавото занимание за някой, който не знае какво би сторил със себе си. Първо съзирате някое дете как тича след топката; виждате ясно как тя се търкаля към водата и как я подхваща речното течение. След минута-две топката е понесена от бързея и пердаши по средата на реката. Е, тогава се появяваме Але и аз и започва големият лов. Отначало децата мислят, че ще им откраднем топката, но когато им я върнем на брега - пискат от щастие и ни смятат за герои. Отведнъж

започва да ни се струва, че шматкането по реката има някакъв смисъл.

Но когато Мима замина, все повече се смеехме механично, а старите лафове се въртяха като изтъркани грамофонни плочи. Оставяхме "Пяна" на съдбата й, а Ада Циганлия заприличваше отново на далечен, изгубен рай.

Мима и нейният плъхоловец се настанили естествено на Левия бряг (Rue de Marles) в един съмнителен хотел, който, както ни разказваше по-късно Мима, смърдял на "Утрил" и на свалячи от два километра. Мима отивала всеки ден в Алианса да учи френски, а Йегуля се хванал като общ работник във фирмата "Бриер и синове", където обработвал камък за литография и печат.

Миминият скок отвъд завесата ни се струваше невероятен!

Все пак аз й го бях предсказал, разгадавайки съдбата й на дъното на чашата кафе вечерта в "Коларац", след като се върнахме от ръкава на Йегуля.

Действително, в тази чаша нещо се разтваряше, точно както се разтваря мида или двоен пасианс. Някакви пътища спираха тук, начертани в утайката от кафе, пътища и сълзи и един риж мъж...

- Виждам в чашата ти пари, някакъв път, интрига и успех - гадаех на Мима - и те виждам щастлива та, отвъд завесата, виждам, че хубаво ще живееш и ще имаш много сладки деца, а ако дочакаш трийсет и шестата си година, ще живееш дълго, дълго...

Знам, виновен съм за всичко, което се случи по-късно. Ревнив като животно, исках хитро да изтикам Але с Йегуля, затова почнах да мъкна плъхоловеца в "Коларац". А той седеше и мълчеше.

- Знаеш ли, като че ли се плаша от него... - призна ми една нощ Мима, докато я изпращах до тях.

- Защо?
- Той е гений.
- Ами, гений! - казах. - Обикновен пунтьор!
- Недей... - възпротиви се тя. - Той наистина е гений!
- Значи, ще отидеш с него в Париж?
- Не знам...
Но е знаела.

Днес, когато всичко, което се случи в "Коларац", е далече от мен, отбивам се веднъж годишно в това кафене - поскоро краката ми сами ме отвеждат там, където са отгледани най-лудите и най-скъпоценни екземпляри на моята омраза и любов.

Отварям кой знае за кой ли път вратата и в същия миг в очите, ушите и ноздрите ми нахлува онази стара, добре позната остра миризма на непроветрено помещение, топлата смрад на кухнята, смесена със застоял тютюнев дим - това е вкусът на някогашното убежище. Сядам на *нашата* маса край вратата и чакам приятелите си да дойдат и да окачат палта на закачалката. Но никой вече не идва в "Коларац". Само понякога някой от тях се отбива случайно и тогава се правя, че съм зает с вестника. Обръщам главата си настрана, плащам бързо и излизам. Ако ме забележат, струва ми се, че ще ме хванат в нещо непозволено. Чувствам се виновен за много неща, които завършиха тъпо. Измъквам се мълчешката от "Коларац", в който никой вече не ме познава, сякаш съм заварен на тайна панихида за живи и мъртви.

До мен от време на време достигат луксозни каталози от изложбите на Бане Йегуля. На цялата първа страница се мъдри фамилията му - Квижик! Йегуля иначе е Цвиич (Cvijiж), но французите го изговарят Квижик, защото ги мързи да си чупят езиците с някакви си там незначителни имена, от които дори и "ч" накрая не може да им се удаде. Някой, както изглежда, ревностно се грижи тези разкошни

монографии да стигат до стария Квижиков край. Няма да се учудя, ако това върши и самият Бане Йегуля, въпреки че още отдавна създаде собствения мит за изгнаника, скъсал всички връзки с родината, след като е станал един от главните стълбове на "L'Ecole de Paris".

Прелиствам последния Квижиков успех и се възхищавам от звучните имена на музеите, в които при определена температура и влажност се съхраняват плъховете на Йегуля: Виктория и Алберт-мюзиъм, Лондон. Музей на модерното изкуство, Ню Йорк. Конгресната библиотека , Вашингтон. Колекцията на сър Роланд Пернос. Галерията на Даниел Кордие, Париж. Ожурдюи, Брюксел. Галерията на Жан Буше, Париж. От внимателно нагласената биография са отстранени всички факти, на които не биха могли да удържат укрепленията на измислената личност на Йегуля и нейния успех.

Особено интересна е последната глава от студията на Боске за нашия Йегуля, където по години са разпределени ключовите периоди в творчеството на Квижик. Чудно, никъде не се споменава старият "Коларац". Нито Мима Лашевска се споменава, нито старата Вецейка (клозетчийка), която си е на мястото, докато седя на нашата маса и дъвча още топли питки с пръжки.

Обичам да се отбия в "Коларац" около девет сутринта, когато масите още не са осквернени с пепел и залети с някакво питие. Макар и закърпени тук-там, покривките все пак са безупречно чисти и изпънати. Келнерите бършат чашите и ги подреждат в редици, за да им бъдат под ръка по-късно, когато стане навалица. Управителят, облечен в черен погребален костюм, нарежда карамфили и чисти пепелници. Около десет на масите пристигат хрупкави топли питки със зачервена коричка. Покриват ги с голям стъклен похлупак.

"Коларац" е, иначе, съвсем обикновено белградско кафене, без нещо изключително колоритно в себе си. Стените до половина са облицовани с тъмно дърво, което напомня за ж. п. чакалните втора класа. В предобедната тишина на кафенето от време на време иззвънява нашарената каса, забълбуква старият й механизъм... "Коларац" е съвсем безлично място за всеки, освен за мен. И за мосю Квижик, вярвам.

Докато кафенето е още без посетители, старата Вецейка я използват да разрязва книжни салфетки. От една салфетка, която според управителя, би била чисто прахосничество, тя прави четири, разрязвайки ги с нож.

Вечер, когато "Коларац" се изпълни с дим като "Граф Цепелин" преди излитане, а стените му изгубят твърдостта си, замъглят се и се залюлеят, старата Вецейка ще заприлича на пазачка на пъкъла.

Тя седи неподвижно край масата, на която се намират рула тоалетна хартия, чисти кърпи и дребни монети в плитка чинийка.

Една от ранните картини на Йегуля, с която започва международната си кариера и бягство от изкуството, носи именно заглавието "Старата пазачка на фекалии" (1959). От порите на лицето на старицата от това вече прочуто платно с размери 2,50 x 2,35 , което се пази в Musйe d'Art Contemporain в Монреал, се сипе ръжда, докато отделни части от тялото й напълно изчезват като изтрити с гума в жълтеникавите амонячни изпарения, които бликат от вратата на клозета, заедно с глутница водни плъхове. Старата Вецейка е показана тук в позата на всезнаещите вещици от пролога към "Макбет".

Има нещо поразяващо правдиво в това платно (признавам, макар че не съм луд по картини от Квижиковия тип) - докато го гледате, струва ви се, че всички неща под

свода небесен завършват точно тук, пред вратата на тоалетната: любов, доверие, пияни изповеди, лапане, алчност, лайна, всичко... Очите на Вецейка от "Коларац" са стари като Балканите. Зад тях е бездна от тъмнина. Те са видели всичко и всичко са узнали и сега са тук да бъдат свидетели на човешката суета. Тази жена е видяла прикрити Нарциси - заглеждали внимателно косата си пред огледалото, запозвала се е със скъперниците и дългото им тършуване из джобовете, докато не открият най-дребната монета; присъствала е на похот - внезапни нападения и натискации пред вратата на кабината, узнала е всичко за дребните измами, чула е съскащите уговорки набързо за тайни срещи на три метра от съпруга, който безгрижно стои на литровата си бутилка; крачка по-нататък, видяла е лудостта, онези смахнати типове, които разговарят сами със себе си над писоара; запознала се е с перверзията в порочните допири на педита и лесбийки, обгърнати със смрад на урина - и действително, пазела е всички тези сцени като тайна, частица от която е била и самата тя в края на умиращия ден. Знаела е как започват много неща и как завършва любовта, която е имала намерения да преобърне света.

Сочейки един стар политик, който току-що се протътрил край нея, хванал се за стомаха, една стара Вецейка казала:

- Онези там горе най-напред държат речи и си вдигат наздравици, а после слизат тук да повръщат!

Пет вечери говорих на Йегуля за вецейките, за живите портрети на падението на някогашните уважавани госпожи, станали негодни за живота. Разказвах му за това, как накрая, останали без средства, са се съгласили да пазят лайната на онези същите фамилии, към които някога са принадлежали. Ако някой нарисува една Вецейка, говорех на Йегуля, на лицето й трябва да са изписани мъдрост,

скептичност и доброта. Примирили се с живота, вецейките всяка вечер ни показват с примера си, че не трябва докрай да се доверяваме на щастливата си звезда.

И наистина, всичко това, за което разговаряхме, а още и оня особен тъмен тон на мъглата, появяваща се само между девет вечерта и един и половина след полунощ в "Коларац" и никъде другаде по света, съществува в тази прочута картина на Йегуля. Върху това платно е определен стилът му - "да се материализира недействителността на съня, разливайки го в море от тъмна светлина..." (Alain Bosquet, 1961)- същият онзи стил, който днес се е превърнал в щанциране на размножените банкноти-картини, които държат и самия си творец в робството на маниера, не позволявайки му да рисува нищо друго, освен плъхове в жълтото зарево на "Коларац".

Естествено, Alain Bosquet и не сънува, че стените на едно бедно кафене някъде на Кнез Михайлова улица, някъде в Сърбия, някъде в Югославия, някъде на Балканите са облицовани именно с тъмно дърво и че светлината в тази бърлога е оскъдна и бледа затова, че мъждукащите крушки са скрити с мръснобели глобуси от мътно стъкло - никой и не предполага, че така далече от изискано пресметнатия безпорядък в парижкото ателие на Йегуля, до което колекционери и галеристи се изкачват с помощта на много връзки и подготовка като за поклонение, живее все още "Старата пазачка на фекалии" и че всяка сутрин с тъп нож реже купища книжни салфетки. Господин Bosquet,естествено, не е виновен; великият Квижик никога не му е дал това незначително сведение, макар че лично аз се съмнявам да е могъл да го забрави. Той просто не е желаел да разкрие произхода на своята тъмна светлина. Гледах по цели нощи как Йегуля, върху гърба на кутия цигари "Морава" скицира безброй варианти за портрет на Вецейка. И докато ние се

лигавехме на масата, сипейки духовитости, Йегуля покриваше със скици салфетки, келнерски бланки и кутии от нашите цигари. Рисуваше с химикалка, а когато се свършеше, палеше кибритени клечки и продължаваше да рисува с въглена на върха. Понякога рисуваше с Миминия молив за очи, подчертавайки отделни детайли с нейния руж.

И докато ние излизахме от "Коларац" напълно изчерпани, със схванати от смях и препирни челюсти, Йегуля отнасяше със себе си пълни джобове с изрисувана хартия.

Беше, иначе, голям авантаджия: не познавам никого, на когото Йегуля да е платил някога кафето! Когато някой си поръчваше например гулаш, Йегуля му открадваше парче хляб. Ако станеш от масата да поздравиш някой приятел, можеш да бъдеш сигурен, че когато се върнеш, кафето ти ще е изпито. А човек, все пак, не може да се разхожда из някое кафене с чаша в ръка.

Йегуля гълташе всичко! Дори и плъховете, с които толкова се гордееше, не бяха негово откритие. Откраднал ги от някакъв млад художник, който през 1956 г. се обесил на Ада Циганлия. Но след като си ги присвоил веднъж, станали повече от негови!

Накрая този плъхоловец ни открадна и Мима, наистина, с нейно позволение, но все пак - Але и аз не можехме през цялото време да държим сестра си за ръка! От друга страна, лудият копнеж на Мима по белия свят победи вроденото й отвращение - Йегуля сигурно й е обещал, че ще стане кралица на плъховете и тя един ден просто се изпари от "Коларац" без сбогом.

Мосю Шарл Бриер, работодателят на Йегуля, притежавал малка литографска печатница на Rue de Somerard, точно до музея Cluny. Сред клиентите му били някои от най-

известните парижки художници: дю Бюфе, Ханс Хартунг, Антони Клаве, Поляков, Сулаж, Карзу...

Йегуля обработвал литографски камък в работилницата на Бриер за мизерна надница.

Френските работници са до голяма степен господа, за да се съгласят да стържат камък, затова преди Йегуля работел някакъв турчин, а преди него пък един сенегалец. Литографският камък, иначе, се шлайфа по следния начин: първо се залива с вода, след нея се насипва фин речен пясък, а след това се търка с друг, по-малък литографски камък, докато не изчезне и последната следа от старата рисунка. Търка се, докато на човек не му изскочат очите от напрежение!

Камъните се шлифоват в мазата на печатницата. Тук, под земята винаги е влажно и задушно. Чернoработниците от мазето рядко виждат славните птици-художници, които посещавали работилницата на мосю Бриер. Те идват обикновено преди обяд и надраскват рисунките си за няколко минути, а след това работниците с дни ги приготвят, докато ги отпечатат. След всичко това художниците се отбиват да подпишат графиките и по този случай мосю Шарл измъква прочутия си коняк от департамента Шарант, за да полее успешно завършеното дело.

Мосю Шарл се ползва с голям авторитет сред парижките литографи. Работилницата му е своего рода светилище. Нищо не се е променило в нея от времето на стария Пол Бриер, неговия дядо, който заедно с Лотрек измислил нова техника за литографско отпечатване, пръскайки боята от четка за зъби. Нежните преливания, постигнати по този начин, предизвикали същинска малка революция по това време и веднъж завинаги утвърдили авторитета на печатница "Бриер и синове". Мосю Шарл Бриер затова се пази от новостите като от чума. Щом някой му предложи да мо-

дернизира печатницата, той гордо му отговаря: "Не, мой господине, докато аз съм жив, тук няма нищо да се промени! Ако не ви е по вкуса моята литография, занимавайте се с американската сито-щампа!" Той отива толкова далеч, че не сменя дори старите дъски на пода, които вечер, когато работилницата се затвори, се посипват със стърготини и се мете като преди сто години.

Така все още едно от най-важните предимства на работилницата "Бриер и синове" е ръчното шлифоване на камъка. Навсякъде вече са въведени електрически апарати за полиране, само при мосю Шарл работникът изстъргва камъка на ръка! Половин година тази работа, значи, извършвал Бане Йегуля, наречен Квижик. Намирал се на най-ниското стъпало в работилницата на мосю Шарл като прост "физикус", както белградските хулигани наричат общите работници. Не го считали за свой дори френските печатари, тъй като не бил член на профсъюза им и според тях отнемал хляба на някой французин. Когато Йегуля веднъж попитал на кой французин отнема хляба, та да му го върне, те не могли нищо да му отговорят.

Йегуля шест месеца шлифовал камъни долу, в мазето, мислейки си най-често за Сизиф. Работел гол до кръста, псувайки през зъби френските педита. За да разхубави живота си по някакъв начин, по стените окачил своите скъпи плъхове. Шарл бил доволен от този мълчалив работник, който гризял камъка.

Един ден печатницата била посетена, съдейки по всичко, от авторитетен гост, човек с издължено конско лице, облечен в нов-новеничък работнически комбинезон. През тези години парижките салонни левичари обичали да се обличат с работнически костюми и да пушат евтин "Голоаз". Из печатницата се разнесла вестта, че господин работникът, иначе прочут художник, желаел да смени дотогавашния си

литограф, затова му препоръчали стария Шарл Бриер. Обходил за целта най-напред пресите в сутерена, а след това го завели във влажното мазе, за да се увери и сам, че при мосю Шарл камъните се полират наистина на ръка.

Йегуля се правел на шантав. Не прекъснал да шлифова един голям камък.

Господин работникът веднага забелязал плъховете по стената. "Чие е това?" - запитал той мосю Шарл. Полуизвинявайки се, собственикът му обяснил, че неговият нов работник в свободното си време изработва сам тези странни рисунки. Но ако на уважаемият гост му пречат, извикват у него отвращение и, изобщо, действат му неприятно, щял да помоли своя човек вече да ги държи в блока си.

Посетителят, очевидно, не бил тъп: веднага оценил стойността на плъховете и плъхоловеца в тишината, сред която се чувало само стърженето на камък о камък, скърцането на пясъка и зъбите на Йегуля.

Уважаемият гост по този начин видял рисунки, които никога не би могъл да направи. От тях сякаш напирал бунт. Някаква дръзка, предизвикателна принадлежност към подземието.

Ето, пред него светът се разпръсквал на парчета, отровни изпарения покрили земята, потопена в мъртвите води на някакъв странен речен ръкав, а от тази гнилоч и пепел се спасявали с бягство плъхове с настръхнала козина. И всичко това било изпълнено с виртуозността на Леонардовите скици за бойни и летателни машини; може би с малко примес от северняшката школа - например Албрехт Дюрер или Ханс Холбайн?

А все пак рисунките действително са нови, невиждани... Извикват у зрителя някаква съпротива, тягост, която се превръща в бяс, що ли? Защо трябва да се рисуват такива гадни неща?

Но гостът по-добре от когото и да е, схванал, че грозотата на плъховете и на плъхоловеца е само привидна, че това в същност е щит, зад който нежният плъхоловец се защитава от потопа на всеобщия атомен страх. Сторило му се още, че у него е познал своя бунт от четирийсет и девета, докато още не бил продал душата си на дявола и не станал съучастник на колекционерите. Онова време, когато рисувал трагични утринни разпятия, пред които се спират касапи и зарзаватчии от Les Halles, в мрачна ноемврийска светлина. Докато бил в онова, което колекционерите днес с благоговение наричат негова "готическа фаза".

- Бих искал да купя някои от тези рисунки - казал на мосю Шарл, - например тази! Колко струва?

Спрял се точно пред Мима, която раждала воден плъх. Хартията била омазана и обгорена по краищата. Тази рисунка била така дълго и така отчаяно-упорито творена, че на нея зеели дупки колкото еднофранкова монета. Хартията не била издържала беса на Йегуля.

- Combien?- попитал, значи, посетителят Йегуля, от когото се леели потоци пот.

- Милион! - процедил Йегуля и продължил да гризе камъка.

- Милион?! - смаял се уважаемият гост. - Но, моля Ви, обяснете на този млад човек, че дори и моите рисунки едва стигат милион...

Но още преди мосю Шарл да се опита да обясни каквото и да е на Йегуля, гостът изглежда се разкаял за неконтролирания изблик на тщеславие. В същия миг, когато го казал, се разкаял, но вече било късно! Думата била изречена, връщане нямало. Изсилил се, а Йегуля само това и чакал.

- Наистина ли? - усмихнал се детински и избърсал мокрите си ръце в литографската си престилка. - Продавате

ги за милион?! Поздравявам Ви! И Вие, значи, сте добър художник...

Стиснал в шепи бледата ръка на господина и се захванал пак със своя камък. Посетителят, без да каже дума, се завъртял на пета и ядосано излязъл от мазето. Мосю Шарл, паникьосан, давал знаци на Йегуля зад гърба му.

- Знаете ли с кого разговаряхте? - спуснал се в мазето разгневен след пет минути.

- Знам - казал спокойно Йегуля. - С Бернар Бюфе.